

CERCETĂRI ARHEOLOGICE LA CETATEA CARSIUM (HÂRȘOVA, JUD. CONSTANȚA). SECTORUL „INCINTE NORD”

Constantin NICOLAE*

Cuvinte cheie: *Carsium, Hârșova, incinte nord, stratigrafie, secțiune arheologică.*

Keywords: *Carsium, Hârșova, north inclosures, stratigraphy, archaeological trench.*

Rezumat: În campania anului 2008 de la cetatea Carsium au fost executate două secțiuni pe latura de nord, în perimetrul cuprins între ultima incintă și Strada Cetății (Fig. 1). S 1 era orientată E-V și măsura 15 x 4 m (Fig. 2). S-au înregistrat 17 niveluri arheologice (Fig. 3). Majoritatea s-au format ca urmare a repetatelor refaceri ale cetății în antichitate și evul mediu. De fiecare dată, depunerile au fost rulate dintr-un loc în altul pentru a face loc noilor construcții. Nivelul 16 poate reprezenta restul unui zid descoperit și în sectorul „incinte vest”. Două resturi de ziduri din capătul de est al secțiunii prezintă o importanță deosebită fiind necunoscute până în prezent (Fig. 4, 5). După caracteristici, acestea au făcut parte din fortificația antică. Este posibil ca unul dintre ele să fi avut o legătură cu descoperirile din sectorul incintelor de vest. Din secțiune au fost scoase la suprafață numeroase materiale tipice epocii romane, romano-bizantine și evului mediu. Secțiunea S 2, orientată N-S, cu dimensiunile de 12 x 2 m, a urmărit să evidențieze caracteristicile incintei mari pentru a putea găsi elemente de comparație cu zidul de vest al cetății cercetat în campaniile precedente. S-au constatat, stratigrafic, diferențe majore la nord și sud de incintă. La sud (Fig. 6) au fost înregistrate cinci niveluri legate de încetarea funcționării zidului și distrugerea acestuia în secolul al XIX-lea. Incinta se păstrează astăzi pe înălțimea de 2,60 m și are o grosime de 2,20 m. Cum se vede, partea de nord a fost dezafectată de paramentul exterior (Fig. 7). Stratigrafia părții de nord este mult mai complexă (Fig. 8). Aici au fost înregistrate 10 niveluri, dintre care cel mai important este nr. 2 (locuința „Dridu”). Aceasta se lipește de zidul demantelat anterior, ceea ce reprezintă un reper cronologic foarte important pentru datarea incintei. În ansamblu, cercetarea este deosebit de importantă pentru că a demonstrat că fortificația antică, suprapusă de locuințele moderne din cartier, urmează un traseu necunoscut încă spre partea centrală a orașului actual. În același timp, s-a putut constata că incinta mare prezintă, pe laturile de vest și nord, caracteristici cu totul diferite. Se pare că punctul

---

* Constantin NICOLAE: Muzeul „Carsium” Hârșova, str. Revoluției nr. 27, Hârșova, 905400; e-mail: ct.nicolae@yahoo.com.

nostru de vedere potriovit căruia pe latura de vest aceasta a fost înglobată în refacerile târzii din perioada bizantină sau genoveză este, deocamdată, corect. Materialele descoperite în timpul cercetărilor se încadrează în tipologia ceramicii de la Dunărea de Jos.

Abstract: *In the campaign of 2008 carried on at Carsium there were achieved two trenches on the north side, in the area between the last enclosure and the Cetății street (Fig. 1). S1 was E-V oriented and it measured 15 m x 4 m (Fig. 2). There were recorded 17 archeological levels (Fig. 3). Most of them were formed as a result of the numerous restorations of the city in the ancient and medieval times. Every time deposits were rolled out from one place to another allowing new constructions to rise. Level 16 may represent the rest of a wall discovered also in sector „West Enclosures”. Two rests of walls from the east end of the trench show a great importance as their significance is unknown till these days (Fig. 4, 5). By their features the remains were a part of the ancient fortification. It is possible that the one of them to be connected with the discoveries from the „West Enclosures” sector. From this section were unearthed several materials that date back to roman times, roman-byzantine and medieval times also. S2 is N-V oriented and it measures 12 m x 2 m. It shows up the features of the large enclosure and allows to identify the linked elements with the west wall of the city that was analyzed in the latest campaigns. The stratigraphy presents great differences between the north and the south of the same enclosure (Fig. 6). In the southern area were discovered 5 levels that reveal the end of its functionality and its destruction in the 19th century. The enclosure preserved today is 2.60 m high and 2.2 m thick. As we can see, the northern side was truly affected by the outside facing (Fig. 7). The stratigraphy of the northern side is more complex (Fig. 8). Here were recorded 10 levels, of which the most important is layer 2 (“Dridu” house), due to its direct connection to the demolished outside wall, thus representing a great chronological clue for dating the enclosure. The research had a great significance because it revealed that the ancient fortification, overlapped by modern dwellings, still follows an yet unknown route to the center of the actual city. In the same time, it could be observed that the great enclosure presents totally different features on its western and northern sides. According to our point of view, that still stands, the western side was integrated in the late restorations from Byzantine or Genovese epochs. The materials discovered during this research are typical for the Low Danube pottery categories.*

„Cetatea Carsium” reprezintă, încă, la ora actuală, o mare provocare pentru cercetarea arheologică a limesului danubian. Datarea celor trei ziduri de incintă, de pe latura nordică, din Dealul Cetății, fără a avea la bază argumente științifice ci doar presupuneri și analogii, a infirmat cronologia pusă în circulație și utilizată mai bine de o jumătate de secol¹. Așa se face că obiectivul colectivului arheologic a fost, încă de la început, clarificarea stratigrafiei sitului, identificarea principalelor etape ale evoluției sale în epoca romană, epoca medieval timpurie și târzie. Cele optsprezece secole de istorie ale fortificației cunoscută atât în lumea profesioniștilor cât și în cea a amatorilor, în mod eronat cu numele de „Carsium” datorită evoluției succesive și suprapunerii reconstrucțiilor din perioade și epoci istorice diferite, își așteaptă, încă, rezolvarea. Drumul este lung și anevoios,

---

¹ CONDURACHI 1967, p. 170.

necesită multe resurse materiale și umane. Totuși, după două decenii, rezultatele au început să apară, în mod spectaculos, și să schimbe radical toate datele cunoscute până acum despre această fortificație.

Descoperirea resturilor de ziduri romane, orientate pe direcția nord-sud, în sectorul „încinte vest” suprapuse de cele medievale², ne-a determinat să abordăm cercetarea pe latura de nord a suprafeței rezervate de la Dunăre. În campania anului 2007 eram convingși că fortificația antică se întinde dincolo de ultima incintă, spre strada Cetății. Din acest motiv cercetarea s-a mutat în sectorul „încinte nord”. Aici au fost executate, în cursul anului 2008, două secțiuni³ (Fig. 1).

Secțiunea S 1, având orientarea est-vest, cu dimensiunile de 15 x 4 m, își propunea să intersecteze eventualele elemente de arhitectură militară descoperite „în cetate” în perioada anilor 2000-2008. Cum apare pe o fotografie de la începutul secolului trecut, exact în aceasă zonă s-a aflat o construcție civilă modestă. Prin urmare, era de așteptat ca perturbațiile stratigrafice să fie destul de evidente. Fragilitatea profilelor ne-a obligat la executarea unei secțiuni în trepte pe laturile lungi (Fig. 2). În partea centrală săpătura a fost redusă la dimensiunile de 1,70 x 4,50 m și s-a ajuns, până la adâncimea de 5,50 m, la stânca naturală.

Stratigrafia înregistrată în secțiune este următoarea (Fig. 3):

N 1 - 0,40-0,60 m nivel de pământ cu resturi moderne. S-a format datorită ocupării spațiului, la sfârșitul secolului al XIX-lea, cu o construcție din chirpici acoperită cu olane. După părăsirea zonei și demolarea construcției aici se aruncă resturi menajere provenind de la gospodăriile din zonă;

N 2 - depunere de pământ de culoare deschisă (gri) cu resturi ceramice și oase de animale provenind din epoci și perioade istorice diferite (antichitate și evul mediu), cu grosime variabilă (0,70 m spre vest; cea mai mare are valoarea de 2,80 m). Între materialele vechi se remarcă fragmente de cărămizi și resturi de mortar din nisip, var și cărămidă sfărâmată. Între materialele medievale se găsesc multe fragmente de ceramică de tip „Dridu”, dar și ceramică smălțuită. Nu știm de unde vin toate acestea. Dacă ținem cont, însă, de topografia suprafeței rezervate, dintre abruptul stâncos de la Dunăre și proprietățile de la nord de strada Cetății, care apare sub forma unei ușoare denivelări, cu adâncimea maximă de 5,5 - 6 m, și panta mai lungă spre vest, dar și de faptul că la ora actuală știm că fortificația antică se întindea mai mult spre nord, cât și de prezența stâncii calcareose la suprafață, de o parte și de cealaltă a „depresiunii”, este foarte probabil ca depunerile arheologice să fi fost rulate aici din toate părțile cu scopul de a aplatiza perimetrul, care, prin construirea incintei ce apăra orașul medieval, face parte acum din zona *intra muros*. După toate probabilitățile, ultima operațiune a putut avea loc la construirea fortificației otomane, în secolul al XVII-lea. Dar dacă ținem cont de faptul că cetatea este refăcută în secolul al X-lea de bizantini⁴, și mai apoi de genovezi în secolul al XIII-lea⁵, este de luat în seamă că,

² NICOLAE 2015, *passim*.

³ Cercetarea în acest sector s-a desfășurat între 27 iulie și 1 decembrie în baza unui Protocol de colaboare cu Primăria Hârșova care a asigurat forța de muncă. Pentru rezultatele preliminare, a se vedea NICOLAE 2009, *passim*.

⁴ FHDR II, p. 672.

de fiecare dată, au avut loc deplasări importante de materiale pentru a pregăti locul noilor construcții. Prezența ceramicii „Dridu” în nivel poate constitui un argument în acest sens;

N 3 - groapă cu resturi moderne (fragmente de vase din sticlă, sticle de lampă, fragmente ceramice, oase de animale etc.) având originea în ultimul nivel ocupațional;

N 4 - piatră și mortar simplu (nisip și var) provenind de la un zid demolat. Cel mai probabil depunerea are aceeași origine cu nivelurile 6 și 8 și este determinată de construirea sau demolarea întăriturii din piatră aflată în capătul de vest al secțiunii (N5);

N 5 - reprezintă restul unei întărituri din piatră prinsă, cel mai probabil, cu pământ. Parapetul a fost dispus, pe același aliniament cu ultima incintă, pe direcția nordică. Nu putem stabili dimensiunile construcției. Este foarte posibil să fi jucat un rol temporar de apărare după care s-a trecut la demontarea sa. Așa cum indică relația cu celelalte depuneri arheologice, realizarea întăriturii are, cel mai probabil, originea în evul mediu (perioada fortificației otomane). Judecând lucrurile în ansamblu, ni se pare plauzibilă varianta înălțării sale în perioada construirii fortificației otomane, în prima parte a secolului al XVII-lea⁶. Este greu de precizat, deocamdată, din care ziduri provine piatra adusă aici;

N 6 - este format, în principal, din pământ amestecat cu mortarul căzut de la piatra utilizată pentru ridicarea întăriturii descrisă mai sus;

N 7 - este o groapă de formă regulată realizată în nivelul de pământ amestecat cu mortar. Datele indică un raport de contemporaneitate între parapet și această amenajare. Din interiorul ei s-a recuperat un vas mic din ceramică încadrat în tipologia celor medievale;

N 8 - reprezintă o depunere de pământ și piatră de dimensiuni mici. Nivelul este legat de formarea celor anterioare, de la numerele 6 și 5. Poate fi rezultatul depozitării temporare a pietrei până la ridicarea amenajării;

N 9 - nivel mic de mortar din nisip, var și cărămidă sfărâmată. Își are originea în zidul spart de la est. Probabil a fost mult mai consistent inițial, însă intervențiile ulterioare l-au afectat prin compactarea depunerii;

N 10 - nivel de pământ negru granulat. Se află în strânsă legătură cu ridicarea parapetului și poate reprezenta un indiciu cu privire la dimensiunea lui (este groapa de fundație a parapetului);

N 11 - N 12 - reprezintă lentile subțiri de pământ galben aduse împreună cu celelalte materiale din fortificația antică;

N 13 - nivel de pământ brun, compactat, cu materiale ceramice amestecate (epocă romană, romano-bizantină și de tip „Dridu”). Are grosime variabilă de maxim 0,70 m. În nivel se observă mai multe lentile de chirpici. Această caracteristică sugerează că nivelul s-a constituit prin rularea depunerilor arheologice antice din suprafața actuală rezervată. Nu excludem posibilitatea ca intervenția să se fi făcut în secolele X sau XIII, atunci când cetatea a fost refăcută de bizantini sau genezezi;

---

⁵ BRĂTESCU 1920, p. 29; POPESCU SPINENI 1938, p. 83; CIOBANU 1969, p. 407-408; *DID III*, p. 351-355; MĂRCULEȚ 2007, p. 373-374.

⁶ NICOLAE 2014, p. 384-385; NICOLAE 2015, *passim*, sub tipar.

N 14 - reprezintă un nivel de 0,25-0,35 m de pietriș rezultat de la construirea sau demontarea unui zid din care s-a văzut doar un rând din fundația lată de 1,70m;

N 15 - nivel de pământ brun compactat. Conține multe fragmente ceramice getice, de epocă romană și romano-bizantină. Este consistent ca grosime (cca 2 m) și textură. Se observă lentile și aglomerații de chirpic în structura lui. Pe alocuri conține și urme de arsură. Din acest punct de vedere seamănă cu N 13. Este foarte posibil să aibă aceeași origine. Constituirea acestui nivel se poate lega de ultima fază a cetății romano-bizantine. În ansamblu, dacă luăm în calcul grosimea celor două niveluri, deducem dimensiunile construcțiilor din cetate, dar și distrugerile suferite;

N 16 - nivelul este alcătuit din pietriș și mortar de culoare bej. Poate reprezenta restul/traseul unui zid din epoca romană. În sectorul „incinte vest” s-a pus în evidență, în campania anului 2005, un aranjament de piatră dislocată dintr-un zid. Pe suprafața cărămizilor aflate deasupra se păstra, la momentul descoperirii, încă, mortarul din nisip și var de culoare bej⁷;

N 17 - reprezintă două ziduri (Fig. 4; Fig. 5) total necunoscute. Cu titlul preliminar, după cum se prezintă situația, primul, mai vechi, cu orientarea E-V, a fost spart de fundația celui de-al doilea zid care merge pe direcția N-S. Primul zid se află la cca 0,90 m adâncime și se păstrează pe lungimea de 3,20m. Lățimea care iese din profilul de sud este de 1,20 m (restul se află sub taluz). Înălțimea maximă pastrată a zidului este de 2,34 m. Este ridicat din piatră fasonată sumar cu asize regulate de cărămidă romană (dimensiuni de 30 x 40 x 5 cm). Zidul are o talpă de 0,70 m care se deschide până la 1,50 m pe stânca naturală. Mortarul este făcut din nisip și var omogenizate sumar. În spărtura emplectonului, spre vest, se distinge un mortar de culoare roz (nisip, var și caramidă pisată). Situația poate sugera faze diferite de construcție. Din al doilea zid se păstrează doar 1 m din elevație. Este plasat direct pe stânca naturală. Grosimea zidului este de 2,90 m. Piatra este prinsă cu mortar din nisip, var și cărămidă pisată.

Săpătura a ocazionat recuperarea a numeroase categorii de materiale, preponderent ceramice. Majoritatea poartă pe suprafață semnele rulării și se află în stare accentuată de fragmentare. Din nivelul de deasupra stâncii (15) provin câteva fragmente ceramice de la vase getice (atât din epoca clasică, cât și din cea romană), în cea mai mare parte buze de oale-borcan ornate cu brâu alveolar, șnur răsucit sau cu linii drepte, cu pieptenele, în pasta crudă. Tot din acest nivel s-au recoltat cantități importante de fragmente ceramice provenind, în cea mai mare parte, de la amfore (mănuși, guri, funduri), dar nu lipsesc nici fragmente de castroane, căni, platouri, boluri, opaițe și cărămizi. Majoritatea se încadrează în tipologia ceramicii provinciale romane din secolele II-IV. Sunt prezente și fragmente de amfore ornamentate cu striuri drepte și ondulate. Sunt însă și câteva prezențe mai timpurii (*terra sigillata* sau *torți* de la o amforă de Rhodos). Tot din acest nivel au fost recoltate fragmente de vase din sticlă (tipologie variată) și obiecte din bronz (aplice, țințe, două instrumente chirurgicale) un pieptene din os (sec. IV p. Chr.). În nivelul 13 au fost descoperite mai multe fragmente

⁷ NICOLAE 2005, p. 175.

ceramice amestecate. Alături de cele romane sau romano-bizantine sunt fragmentele de oale-borcan tipice culturii „Dridu”. Dintre materialele ceramice de epocă romană fragmentele de amfore reprezintă majoritatea. Unele au pe corp ornamente sub formă de striuri sau coaste. Alături de acestea au mai fost scoase la lumină fragmente de oale, ulcioare, castroane, cănițe, platouri, opaițe, greutăți pentru plasa de pescuit, obiecte mici din bronz, fragmente de vase din sticlă. Pe două fragmente de amfore, din pastă diferită, s-a executat, cu vopsea roșie, câte o inscripție creștină, pe care apare monograma numelui lui Iisus Hristos (✠). Dintre materialele culturii „Dridu” se identifică o tipologie variată de oale-borcan (ca pastă și ornament), între care se remarcă și câteva funduri cu ștampilă de producător. Alături de aceste materiale au aparut mai multe fragmente de oase de animale. În nivelul 2 predomină fragmentele ceramice de tip „Dridu”, într-o mare varietate de forme, pastă, ornamente, alături de fragmentele de vase medieval târziu sau cele antice. În capătul de vest al secțiunii, deasupra parapetului întărit cu piatră scoasă din zidurile distruse, s-a identificat o bombardă din fontă.

Secțiunea S 2, cu orientarea nord-sud, s-a trasat pe ultima incintă de pe latura nordică. Dimensiunile acesteia sunt de 12 x 2 m. Inițial s-a dorit și includerea incintei mijlocii în actuala cercetare. Însă depunerile uriașe de pământ din campania anului 1938 au făcut imposibilă apropierea de acest zid.

Săpătura a relevat, până la stânca naturală (la adâncimea maximă de 3,60 m), o stratigrafie deosebit de complexă. Zidul de incintă desparte două zone total diferite. Cea dinspre sud ilustrează ultima parte a funcționării fortificației, în timp ce la nord depunerile arheologice acoperă o perioadă istorică mult mai largă.

La sud situație se prezintă astfel (**Fig. 6**):

N 1 - este notat de noi ca reprezentând ultimul zid de incintă de pe latura de nord a fortificației (**Fig. 7**). A fost demantelat până la nivelul actual de călcare, astfel încât paramentul abia se mai zărește printre iarba mică. Pe jumătatea estică de pe suprafața cetății se întind construcții moderne. Se păstrează pe înălțimea de 2,60 m și lățimea de 2,20 m (fără paramentul de nord, demantelat din vechime). Săpătura a putut, astfel, să corecteze lățimea diferită cu care a fost prezentat în literatura veche⁸. Câteva caracteristici surprinse pe partea sudică a lui sunt interesante. Zidul este construit din piatră legată cu mortar (nisip și var), emplectonul nu este uniform, are spații goale între pietre, pe alocuri se observă fragmente de cărămizi. Spre interior, până la înălțimea de 1,40 m se păstrează resturile unei tencuieli, atent aplicate, din nisip și var. La mijlocul înălțimii se distinge, nu cu oarecare dificultate, amprenta unei bârne așezate de-a lungul zidului. În ansamblu, față de partea de nord, aici zidul are un aspect unitar. Această caracteristică, la care se adaugă descoperirea unor materiale târziu pe nivelul stâncii (relevantă este o monedă din prima parte a secolului al XIX-lea) ne îndreptățește să credem că restul de zid a fost folosit pentru apărarea fortificației în timpul războaielor ruso-turce din secolul al XIX-lea. Așa se poate explica aspectul lui dinspre interior, dar și materialele descoperite pe stâncă, toate sugerând reparația, întreținerea și funcționalitatea până în ultima perioadă de funcționare a cetății. În fața incintei, până la înălțimea de 1,60 m emplectonul este

---

⁸ 1,30 m la E. Condurachi (CONDURACHI 1967, p. 170) și 1,10 m la P. Panait (PANAIT *et alii* 1995-1996, p. 122).

prins cu mortar, din nisip și var, dur, de culoare închisă. Exteriorul păstrează amprentele paramentului dislocat. De la 1,60 m piatra emplectonului este mult mai mică. Este posibil ca zidul să aibă mai multe faze de construcție. Ceea ce ne poate conduce către o încadrare cronologică este faptul că de emlectonul părții de nord se lipsesc, de sus până jos, mai multe niveluri ale culturii „Dridu”;

N 2 - nivel alcătuit din pământ amestecat cu piatră și mortar. De aici au fost scoase la lumină materiale ceramice amestecate din toate epocile. S-a format în urma demantelării zidului. O parte din depunere își are originea în pământul aruncat peste incinta a doua, scurs până aici, în timpul săpăturilor din anul 1939;

N 3 - este un nivel de distrugere în componența căruia intră pământ de culoare deschisă, pietriș, mortar și fragmente de cărămidă. După materialele de construcție, este de presupus că acesta își are originea în distrugerea incintei mijlocii;

N 4 - este cel mai consistent nivel, alcătuit din pământ compactat cu mult mortar. Este primul nivel care se formează după ce incinta nu mai funcționează și se așează direct peste resturile distrugerii ei. Acțiunea poate fi încadrată, cronologic, la mijlocul și a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Descoperirile din acest nivel (fragmente ceramice de epocă romană, romano-bizantină, medieval timpurie sau târzie) sunt o dovadă a modului în care s-a format;

N 5 - este primul nivel de distrugere al incintei. Cărămizile din nivel, confecționate din pământ galben cu mult nisip, cu dimensiunile de 0,27 x 0,13 x 0,04 m, cu un mortar slab pe suprafața lor, au ajuns aici de pe partea superioară a zidului. Aceasta se putea întâmpla chiar în timpul distrugerii fortificației sau, în alte circumstanțe, imediat după aceea. Depunerea mare de pământ, scos dintre incinta mică și cea mijlocie de către Victor Brătulescu⁹, a făcut imposibilă prelungirea secțiunii spre sud.

La nord de incintă săpătura a înregistrat următoarea stratigrafie (**Fig. 8**):

N 1 - nivel de pământ de culoare deschisă, compactat cu multă piatră provenită de la distrugerea incintei și cu materiale ceramice amestecate din toate epocile istorice;

N 2 - nivel ocupațional (locuință „Dridu”) care se așează în depunerea de mai sus, la adâncimea de 0,70 - 0,80 m (**Fig. 9**). Locuința, surprinsă parțial în secțiune, se lipește spre sud de zidul de incintă. În profilul de vest apare amprenta unui par, probabil de la peretele vestic. O cantitate mare de cenușă indică existența unui acoperiș distrus de incendiu. Podeaua locuinței a fost realizată din lutuală cu pământ galben. Inventarul este bogat: o greutate de plasă de pescuit, un percutor și 7 vase din ceramică, între care 5 tipice culturii, iar două posibile importuri¹⁰. Pe podea s-au găsit două cărămizi romane întregi și mai multe fragmente;

N 3 - pământ cu multe resturi menajere. Este foarte posibil ca depunerea să fie legată de existența altor locuințe aici;

⁹ Este vorba despre campania din anul 1939. Vezi BRĂTULESCU 1940, p. 3-24. Pe o fotografie realizată în timpul acestei campanii se vede cum s-a degajat depunerea de pământ dintre incinta mare și cea mijlocie de pe latura nordică, ultima fiind acoperită.

¹⁰ Ceramica smălțuită este în curs de publicare de colega Cristina Paraschiv Talmațchi.

N 4 - nivel de pământ cu multă arsură și cenușă. Acestea provin de la alte locuințe, aflate în apropiere, distruse în incendii violente;

N 5 - pământ de culoare deschisă cu multă piatră și cărămidă, cu materiale ceramice amestecate (de epocă romană, romano-bizantină și medieval timpurie). S-a constituit prin rularea nivelurilor la ocuparea terenului de către purtătorii culturii „Dridu”;

N 6 - gropi ce țin de nivelul ocupațional; conțin pământ afânat, cenușă, arsură, fragmente ceramice medieval timpurie;

N 7 - nivel de pământ compactat fără depuneri arheologice format, cel mai probabil, la baza zidului, în perioada de abandon, sub acțiunea factorilor naturali;

N 8 - reprezintă ultimul nivel ocupațional de pe stâncă. Este, de fapt, un „cenușar” realizat, din piatră bolovănoasă de dimensiuni medii, în apropierea unei locuințe;

N 9 - este constituit de o îngrămadire de chirpici, rulat sau prăbușit, care a aparținut unei locuințe;

N 10 - este stânca naturală pe care se așează cele mai vechi depuneri arheologice din cetatea de la Hârșova.

Cum s-a putut vedea din descrierea sumară de mai sus, cu excepția locuinței și a gropilor, toate nivelurile sunt rezultatul deplasării depunerilor din fortificația antică sau medievală. Aceste acțiuni au antrenat materiale arheologice destul de importante, care merită toată atenția.

În primul rând se remarcă un fragment de vas de epocă elenistică pe care s-a executat un *graffito*, din care se păstrează, pe trei rânduri, finalul unei inscripții. Trebuie să reamintim, acum, că săpăturile recente din „cetate” au adus la lumină mai multe fragmente de vase grecești alături de ceramica getică veche. Dintre materialele romane descoperite amintim acum fragmente de vase din ceramică (amfore, căni, castroane - unele stampate -, opaițe). Nu lipsesc nici obiectele mărunte din bronz. Cea mai importantă categorie de materiale descoperite în această secțiune este reprezentată de cele tipice secolelor IX-XI. Ceramica este majoritară. Sunt reprezentate categorii variate (ca formă, pastă și ornamente) de oale-borcan. Se adaugă acestora obiectele din os și fier, fragmentele de brățări din sticlă cu nuanțe de albastru, astragalele perforate sau cele cu diverse semne pe suprafața lor, cărămizile folosite pentru ascuțirea uneltelor, oasele de animale etc. Dintre materialele medievale târzii ne rețin atenția bombardele din fontă (descoperite întregi și în stare fragmentară).

În ansamblul lor, cercetările din sectorul incintelor de nord sunt de importanță deosebită pentru cunoașterea planimetriei fortificației. Chiar dacă nu știm, la această dată, cu precizie, ce legături există între zidurile romane descoperite în sectorul „incinte vest”¹¹ și cele din S 1, le putem bănuși. S-a văzut, cu acest prilej, așa cum am anticipat, că traseul curtinei adosate turnului sau cel al incintei dezafectate și refoșite pentru sprijinirea unui zid din piatră legată cu pământ, descoperite pe latura de vest, suprapuse de alte ziduri, pornesc spre nord și depășesc ultima incintă de pe suprafața rezervată. Pe baza acestor observații, la încheierea campaniei anului 2008, toate datele indicau că fortificația romană și

¹¹ NICOLAE 2015-2016, p. 281-304.

romano-bizantină trebuie căutată spre nord¹². Un mare semn de întrebare îl ridică restul zidului din capătul de est al secțiunii S 1 cu orientarea E-V. Deocamdată, ne ferim să-i atribuim o origine. Dacă cercetările viitoare vor arăta că a jucat rolul unei cortine sau reprezintă parte dintr-un edificiu, atunci se pot face mai multe precizări fără teama unor erori majore. Extrem de importante sunt și concluziile referitoare la ultimul zid, cunoscut și datat în literatura istorică în perioada romană timpurie. În mod normal caracteristicile ultimei incinte de pe laturile de vest și nord ar trebui să fie identice. Paradoxal, așa cum se vede acum, acestea sunt total opuse. În publicarea descoperirilor din sectorul „incinte vest”, referindu-ne la incinta mare și la trăsăturile sale, am formulat ipoteza că este posibil ca aceasta să fi fost refăcută pe un zid mai vechi, datat probabil chiar la sfârșitul perioadei romano-bizantine (epoca justinianee). Cercetarea actuală pare să confirme acest punct de vedere. Doar extinderea săpăturilor pe ambele laturi ale fortificației ne poate da răspunsul exact la această problemă deosebită. Materialele de epocă romană descoperite în acest sector se încadrează, în linii mari, în tipologia ceramicii publicate de la *Carsium*¹³ sau de la *Capidava*¹⁴, *Halmyris*¹⁵, *Babadag - Toprachioi*¹⁶ sau din arealul Dunării de Jos¹⁷.

BIBLIOGRAFIE

BRĂTESCU 1920 - C. Brătescu, *Dobrogea în sec. XII: Bergeam. Paristrion*. AnDobr 1 (1920), p. 3-38.

BRĂTULESCU 1940 - Victor Brătulescu, *Cetatea Hârșova în legătură cu Dobrogea și cu ținuturile înconjurătoare*, BCMI 33 (1940), 105, p. 2-24.

CIOBANU 1969 - Radu Ștefan Ciobanu, *Genovezii și rolul lor în Dobrogea în secolul al XIV-lea*, Pontica 2 (1969), p. 401-426.

CONDURACHI 1967 - Emil Condurachi, *Neue Probleme und Ergebnisse der Limesforschung in Scythia Minor*, in: *Studien zu den Militärgrenzen Roms: Vorträge des 6. Internationalen Limes-Kongresses im Süddeutschland*, Beihefte der Bonner Jahrbücher 19 (1967), Köln-Graz, p.162-176.

DID III - Ion Barnea, Ștefan Ștefănescu, *Din istoria Dobrogei, Vol. III, Bizantini, români și bulgari la Dunărea de Jos*, București, 1971.

FHDR II - *Fontes Historiae Daco-Romanae*, vol. II, București, 1970.

MĂRCULEȚ 2007 - Vasile Mărculeț, *Conflictul dobrogeano-genovez (1360-1387) componentă a luptei pentru supremație în bazinul vest-pontic din a doua jumătate a secolului al XIV-lea*, Pontica 40 (2007), p. 371-398.

NICOLAE 1994 - Constantin Nicolae, *Câteva opaițe descoperite la Carsium*, Pontica 27 (1994), p. 199-207.

---

¹² În mod cu totul excepțional în cursul anului 2009 a fost descoperită poarta de nord a fortificației romano-bizantine la cca 180 m nord-vest de ultima incintă de pe suprafața rezervată (vezi NICOLAE 2010, p. 228).

¹³ NICOLAE 1994, p. 199-206; NICOLAE 1995-1996, Pl. 1-4.

¹⁴ OPRIȘ 2003, Pl. 17-48.

¹⁵ TOPOLEANU 2000, p. 293-344.

¹⁶ OPAIȚ 1996, p. 274-330.

¹⁷ PARASCHIV 2006, p. 221-255.

NICOLAE 1995-1996 - Constantin Nicolae, *Descoperiri de epocă romană și bizantină la Carsium*, Pontica 28-19 (1995-1996), p. 135-160.

NICOLAE 2005 - Constantin Nicolae, *Raport de cercetare, Hârșova [Carsium], Sector incinte vest. Campania 2005*, CCA 2006, nr. 89.

NICOLAE 2009 - Constantin Nicolae, *Raport de cercetare, Hârșova [Carsium], Campania 2008*, CCA (2009), nr. 34.

NICOLAE 2010 - Constantin Nicolae, *Stadiul cercetărilor arheologice la Hârșova, jud. Constanța*, Pontica 43 (2010), p. 221-249.

NICOLAE 2014 - Constantin Nicolae, *Incinta cetății medievale de la Hârșova. Descoperiri noi*, Pontica 47 (2014), p. 375-399.

NICOLAE 2015-2016 - Constantin Nicolae, *Șantierul arheologic Hârșova-Cetate, sectorul „incinte vest”. Campaniile 2000-2007*, Pontica 48-49 (2015-2016), p. 281-304.

OPAIȚ 1996- Andrei Opaț, *Aspecte ale vieții economice din provincia Scythia (secolele IV-VI p. Chr.). Producția ceramicii locale și de import*, București, 1996.

OPRIȘ 2003 - Ioan C. Opriș, *Ceramica romană târzie și paleobizantină de la Capidava în contextul descoperirilor de la Dunărea de Jos (sec. IV-VI p. Chr.)*, București, 2003.

PANAIT *et alii* 1995-1996 - Panait I. Panait, Adrian Rădulescu, Aristide Ștefănescu, Daniel Flaut, *Cercetările arheologice de la cetatea Hârșova, campania 1995*, Pontica 28-29 (1995-1996) p. 121-134.

PARASCHIV 2006 - Dorel Paraschiv, *Amfore romane și romano-bizantine în zona Dunării de Jos (sec. I-VII p. Chr.)*, Iași, 2006.

POPESCU-SPINENI 1938 - Marin Popescu Spineni, *România în izvoarele cartografice până la 1600*, București, 1938.

TOPOLEANU 2000 - Florin Topoleanu, *Ceramica romană și romano-bizantină de la Halmyris (sec. I-VII d. Chr.)*, Tulcea, 2000.

Fig. 1. Plasarea celor două secțiuni (S 1 și S 2) în sectorul incintelor de vest (III).

Fig. 2. Imagine generală a secțiunii S 1.

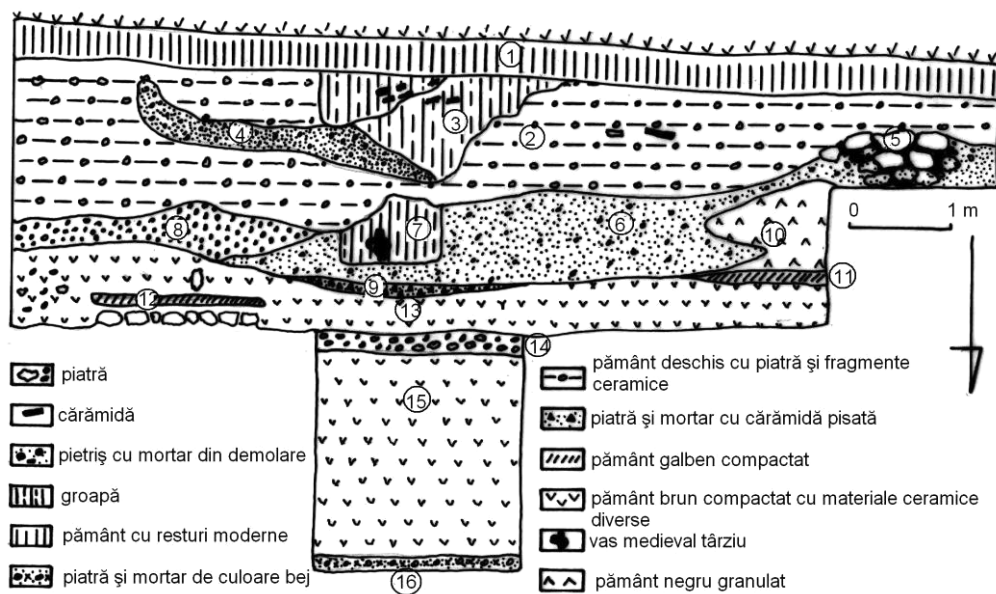

Fig. 3. Stratigrafia profilului de sud al secțiunii S 1.

Fig. 4. Vedere asupra resturilor de ziduri descoperite în partea de est a secțiunii S 1.

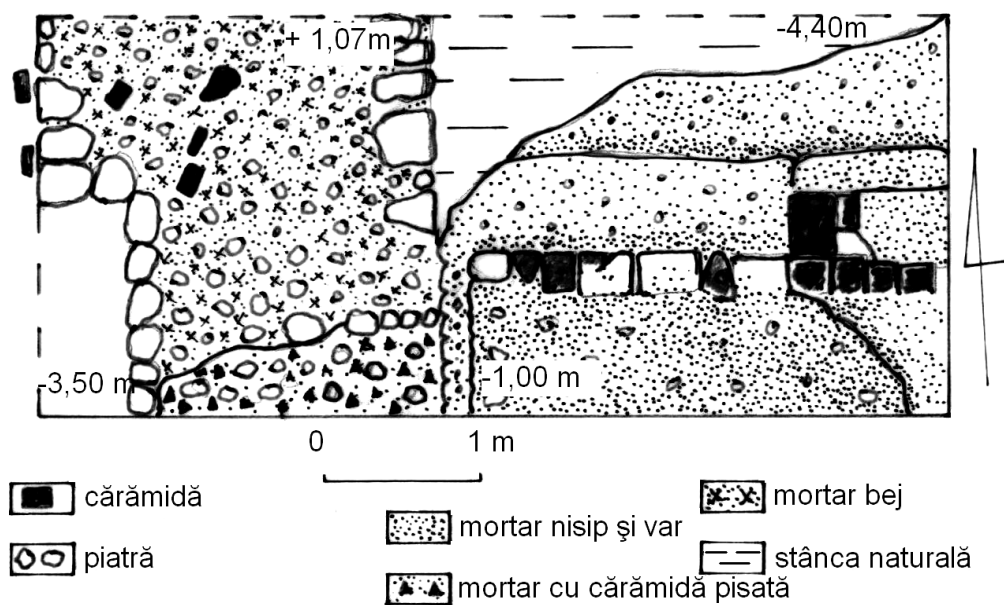

Fig. 5. Dispunerea celor două ziduri din partea de est a secțiunii S 1.

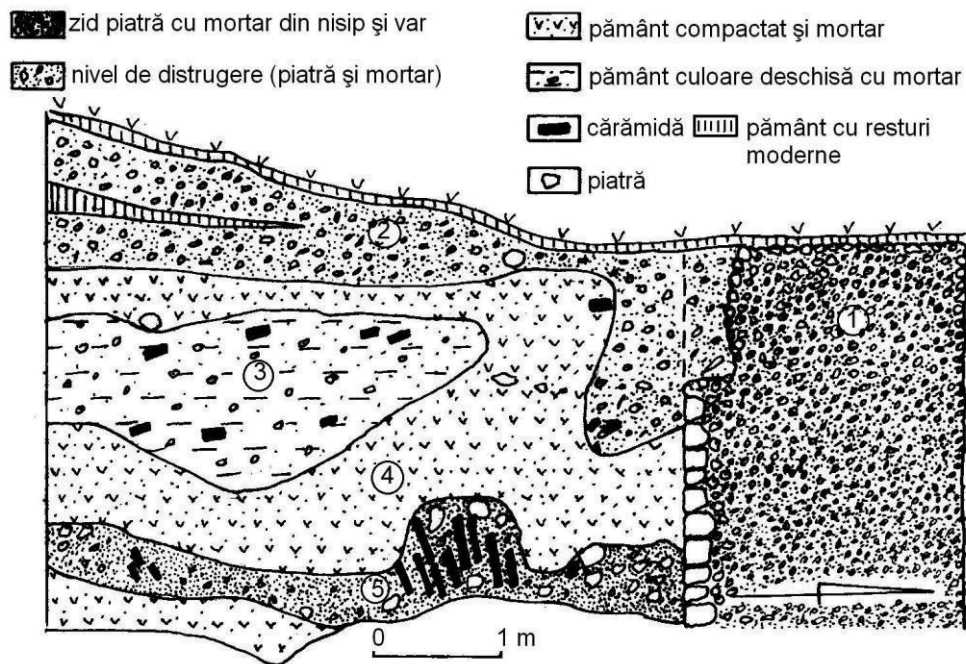

Fig. 6. Stratigrafia profilului la sud de incintă.

A

B

Fig. 7. Incinta mare. A- partea de nord, B- partea de sud.

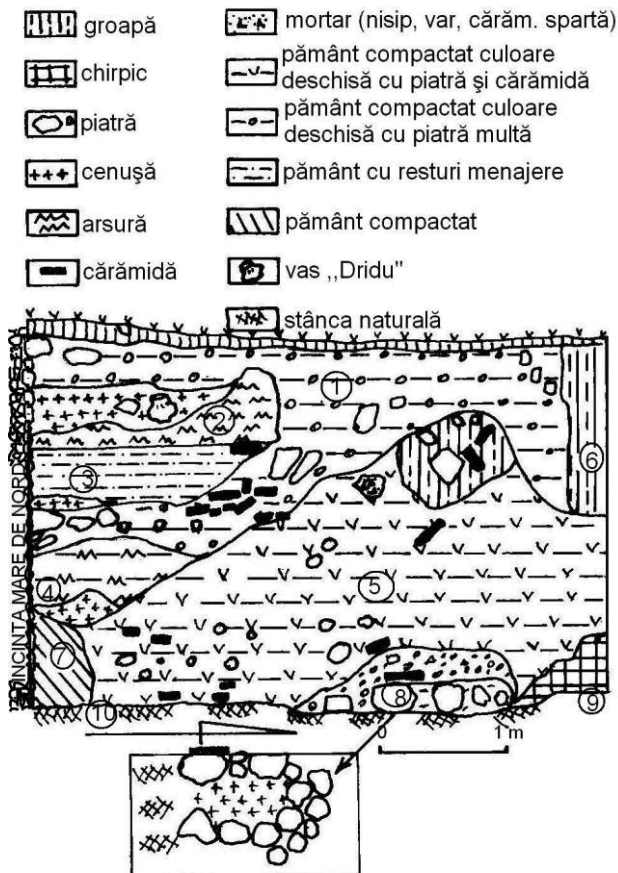

Fig. 8. Stratigrafia secțiunii S 2 la nord de incintă.

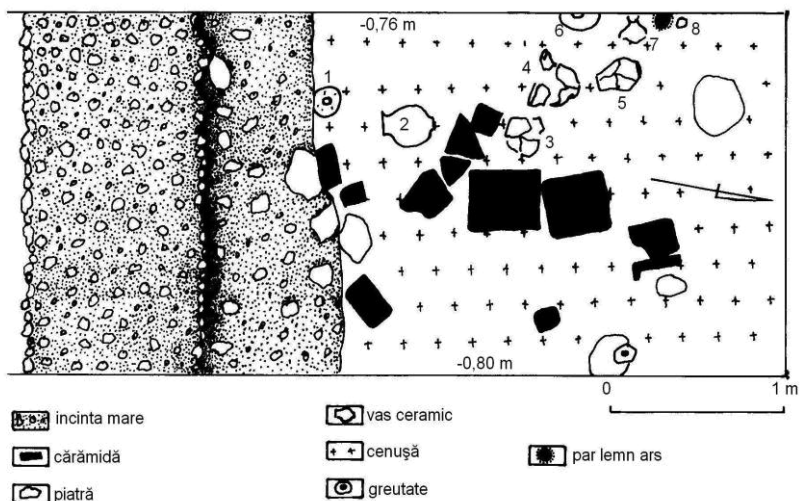

Fig. 9. Locuința „Dridu” din secțiunea S 2.